

*Парасюк М. В.,**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

ПРОБЛЕМА СІМ'Ї ТА СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН У «ФІЛОСОФІЇ ПРАВА» Г. ГЕГЕЛЯ (ДО 190-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ СМЕРТІ)

Анотація. Розглянуто проблему сім'ї і сімейних відносин та їх роль у соціально-правовому, етико-релігійному і духовному розвитку громадянського суспільства і держави.

У статті акцентовано увагу на ролі і місці сім'ї в формуванні духовності і високих моральних та християнських чеснот. Встановлено, що у своїх теоретичних працях Гегель глибоко і всебічно розкрив діалектику взаємовідносин та існуючих суперечностей в суспільстві та їх вплив на розвиток та існування сім'ї.

У статті показано роль шлюбу й любові як важливих чинників і детермінант існування морально-здорової сім'ї. Не оминув німецький філософ і проблему взаємозв'язку і взаємовідносин батьків і дітей, акцентуючи увагу на етично-моральних, правових, духовних і релігійно-християнських чеснотах та їх ролі у зміцненні суспільних відносин та прогресивному розвитку держави.

У цьому аспекті мислитель особливо увагу звертає на виховання дітей, прищеплення їм ідей патріотизму, духовності, моралі, християнських чеснот. У статті наводяться приклади проблем, які існують у сучасних українських сім'ях, які у наш час є надзвичайно актуальними.

У статті розглядається проблема сім'ї та сімейних відносин у «Філософії права» видатного німецького мислителя Г.В.Ф. Гегеля (1770–1831). Цей твір увійшов в історію філософсько-правової думки як один з найбільш відомих. Ідеї, сформульовані у цій роботі, не втратили своєї актуальності і у наш час. У своєму творі Гегель розглядає сім'ю як складне соціально-правове, духовне і морально-психологічне явище, яке відіграє важливу роль у всіх сферах розвитку та існування суспільства і держави. Гегель одним з перших мислителів зумів глибоко і всебічно розкрити складну діалектику розвитку сім'ї, суспільства та держави. «Сім'я, – заявляв Гегель, – повинна будуватися на засадах християнської релігії, моралі, поваги та любові. Суспільство та держава повинні бути зацікавленими щодо створення міцної сім'ї, яка буде активно функціонувати і виступати важливим чинником його прогресивного розвитку» [8].

Гегель у своєму творі розкриває складну діалектику взаємозв'язку батьків та дітей. Він наголошує на тому, що важливою функцією та обов'язком сім'ї є не тільки народження дітей, але й їх виховання. У цьому аспекті батьки несуть відповідальність перед суспільством та державою.

Звертаючись до молоді, німецький філософ закликає її пам'ятати про повагу і шанобливе ставлення до своїх батьків. Гегель аналізує соціальний стан і положення в ньому чоловіка і жінки. Гегель виступає за рівність, однакові права і обов'язки між чоловіком та жінкою.

Серед проблем, які хвилювали Гегеля, – проблема розлучення. Він виступав активним противником розірвання шлюбу, але якщо цей процес все ж таки відбудеться, жінки та діти мають право на соціально-правовий захист.

Гегель акцентує увагу на вихованні у всіх громадян держави, й особливо у сім'ї, поваги до неї, існуючого права і моралі, патріотизму, готовності захисту її незалежності. «Філософія права» – це твір, який не втратив своєї наукової цінності та є актуальним і в наш час.

Ключові слова: сім'я, суспільство, держава, право, закон, мораль, розлучення, майно, духовність, релігія.

Постановка проблеми. У розвитку та функціонуванні сучасного суспільства важливу роль відіграє сім'я. У різних галузях науки поняття «сім'я» визначається по-різному. З юридичної точки зору це поняття теж не є однозначним. На наш погляд, найбільш влучним визначенням є таке: «Сім'я – це те місце, де зустрічаються різні покоління й допомагають одне одному зростати у людській мудрості та узгоджувати інтереси з вимогами суспільного життя» [1, с. 354].

Загальновідомо, що сім'я виконує багато функцій, серед найбільш важливих – репродуктивна, крім того, вона бере активну участь в економічній, соціально-політичній, правовій, культурно-естетичній, релігійній діяльності держави і громадянського суспільства.

Багато сучасних сімей у різних державах, особливо з перехідною економікою, зіткнулись з багатьма проблемами, серед яких соціально-економічні, морально-психологічні та правові. Аналізуючи роль сучасної сім'ї, Ю. Антонян вказує на те, що характерними її ознаками є дезорганізованість, внутрішній розлад та відсутність як матеріальних, так і емоційних зв'язків. Передусім саме цим зумовлюється зростання кількості розлучень, збільшення частки неповних і неблагополучних родин, почастішання випадків неврозів на сімейно-побутовому підґрунті, нівелювання престижу сімейних цінностей [2, с. 158].

Філософ І. Ільїн писав, що така сім'я подібна тим хворим рослинам, котрим жодний хороший садівник не дасть місця у своєму саду [3, с. 8].

Чорною бідою, яка знищує українську сім'ю, є алкоголізм. Так, згідно з дослідженням Г. Собко 94,2% кривдників, які вчинили насильство в сім'ї, перебували у стані алкогольного сп'яніння, а 5,8% – у стані наркотичного сп'яніння. Свої дії 9,7% правопорушників виправдовують почуттям ревності, а 64,7% станом алкогольного сп'яніння [4, с. 254–255].

В подібній ситуації, на думку відомого іспанського філософа Х.А. Ліврага, чоловік може стати тираном не тільки своєї дружини, але й своїх дітей [5, с. 247].

Суттєвим чинником, який виступає загрозою існування сім'ї та родинним зв'язкам, є соціально-економічні, моральні умови життя багатьох вітчизняних сімей.

Бідний не може навчати своїх дітей, дати їм знання. Бідний легко опиняється поза правосуддям, без витрат неможливо добитися відновлення своїх прав, без грошей неможливо вести процес. Не може він також і піклуватися про своє здоров'я: на лікарів і ліки потрібні гроші [6, с. 455].

Добре зрозуміло, що в подібних ситуаціях опиняється багато українських сімей, де на одному полюсі сформувалася і продовжує рости невелика за чисельністю група надбагатіїв, яка прибрала і продовжує прибирати до своїх рук не тільки народне добро, а й здобуває контроль за економікою країни та політичною владою.

Актуальною проблемою у сучасних умовах виступає інститут шлюбу, який повинен будуватися на глибокому взаємному почутті, повазі та щирій любові, а також на глибокому морально-психологічному підґрунті та релігійно-християнських чеснотах.

Стан дослідження. «Філософія права» Гегеля – це одна з найбільш відомих робіт у всій історії правової, політичної та соціальної думки. Історична доля цього філософського твору, як зазначає В. Нерсисянц, переконливо продемонструвала його неперевершене знання [7, с. 3].

У 30–40-х роках 20 сторіччя з'являються праці відомих вчених М. Аржанова, Б. Кедрова, Є. Пашуканіса, А. Піонтковського та інших. У нових історико-політичних умовах у 70–80-х роках 20 сторіччя з'являються праці А. Богомолова, А. Володіна, А. Дворцова, Д. Керимова, Ж. Келле, А. Малиніна, С. Дуєва та інших, у яких, на відміну від їх попередників, глибше аналізуються деякі аспекти праці Гегеля.

Слід вказати й на те, що й ці дослідники не уникнули впливу марксистско-ленінської ідеології. З поля радянських дослідників практично зникає проблема аналізу сім'ї. На жаль, і у 21 сторіччі значно знизився інтерес у вітчизняних дослідників до творчості Гегеля, ролі і місця філософської методології.

Проблема діалектики взаємозв'язку держави, громадянського суспільства і сім'ї, особливо впливу моралі, права та християнської релігії на становлення та розвиток сім'ї, практично випали з поля зору вітчизняних дослідників.

Отже, вважаємо за доцільне висвітлити у статті деякі аспекти діалектики взаємозв'язку сім'ї, держави та громадянського суспільства.

Метою статті є аналіз сім'ї як важливого чинника існування та розвитку суспільства і держави в «Філософії права» Гегеля.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значний внесок в аналіз проблеми сім'ї і сімейних відносин зробив видатний німецький філософ Г. Гегель (1770–1831). Окрім «Філософії права», він розглядав цю проблему у таких працях, як «Енциклопедія філософських наук», «Філософія релігії» та інших. Для мислителя сім'я виступає як складне соціально-правове, духовне й морально-психологічне явище, яке відіграє важливу роль у всіх сферах існування та розвитку суспільства та держави. Гегель одним з перших філософів зумів глибоко і всебічно розкрити складну діалектику функціонування та розвитку сім'ї і сімейних відносин.

Першим базисом держави є сім'я. Сім'я представляє собою ядро, яке об'єктивно включається у всезагальний зв'язок, і цей зв'язок є державою і громадянським суспільством [8, с. 241].

Сім'я, на глибоке переконання мислителя, повинна будуватися на міцному підґрунті моралі, любові, повазі та християнських чеснотах.

Важливе місце в створенні сім'ї та укладенні шлюбу посідає правова моральна любов, які функціонують на правовій, моральній основі, заснованій на розумності та свободі [8, с. 217].

У сім'ї, як вважає Гегель, повинна існувати єдність любові і почуття взаємної довіри, а потаємна близькість перетворює шлюб на неподільний союз осіб, а тілесне з'єднання є наслідком морального союзу [8, с. 311].

Значне місце в утворенні сім'ї відіграє шлюб, який повинен базуватися на любові, взаєморозумінні та взаємоповазі. Він повинен підтримуватися сім'ями з обох сторін, громадою та церквою.

Гегель – прихильник створення такої сім'ї, дух якої базується на християнській релігії, оскільки саме релігія є основою шлюбу, а церква вступає в цю сферу, благословляє цей акт, встановлює та визнає його [6, с. 426].

Варто відзначити, що сам Гегель був взірцем прекрасного сім'янина. Саме про Гегеля відомий філософ А. Гуліга писав, що лише наприкінці четвертого десятка він відчув потребу у власній сім'ї. «Мені незабаром виповнюється сорок», – писав він Нитхаммеру, висловлюючи побажання, щоб його дружина допомогла у пошуках супутниці життя. Філософ ставився до шлюбу як до великої відповідальності і не приховував від майбутньої дружини своїх поглядів на шлюб як на союз передусім релігійний [9, с. 90].

Гегель вважав, що любов та шлюб потребують не тільки надзвичайно високих почуттів, але й насамперед почуття обов'язку та відповідальності одне перед одним. Релігія – одна з самих важливих справ нашого життя [10, с. 47].

Гегель дотримувався точки зору, що держава як моральний інститут повинна разом з церквою бути зацікавлена щодо створення міцної сім'ї, яка буде активно функціонувати у суспільстві та виступати важливим чинником його прогресивного розвитку, буде дотримуватися правових приписів та морально-християнських чеснот. Таким чином, Гегель робить висновок про те, що релігія служить основою шлюбу та забезпечує функціонування сім'ї.

Гегель у своєму творі розкриває складну діалектику взаємозв'язку батьків та дітей. Він наголошує на тому, що важливою функцією та обов'язком сім'ї є не тільки народження дітей, але й їх виховання. У цьому аспекті Гегель виступає не тільки як філософ, але й як педагог. Виховання дітей, на його думку, це складний процес, який вимагає від батьків великого терпіння. В процесі виховання важливо домогтися дисципліни, сутність якої полягає в тому, щоб подолати неслухняність, свавілля дитини. Не слід думати, що можна обійтися лише добротою. Якщо не виховувати у дітей почуття підлеглості, то у них розвивається зухвалість, нахабність і нескромність. Діти повинні виховуватися в любові, довірі та слухняності. Це одна з важливих умов та завдань, щоб зробити їх самостійними та вільними особистостями [6, С. 220–221].

Філософ звертає увагу на те, що об'єктивно діти люблять батьків менше, ніж батьки дітей [6, с. 221], а тому, звертаючись до молоді, Гегель закликає їх пам'ятати про повагу та шанобливе ставлення до батьків [11, с. 409].

Цікаві думки висловлює німецький філософ щодо характеристики сутності чоловіка та жінки, їх ролі у суспільстві та сім'ї. Чоловік є духовним самостійним і вільним, що своїм мисленням і волею досягає кінцевої мети. Жінка представляє собою духовне як знання і волю субстанціонального в формі

конкретної одиничності і почутті. Виходячи з вищевикладеного, Гегель характеризує чоловіка сильним та активним, а жінку пасивною. Активність чоловіка проявляється передусім у галузі науки і взагалі у боротьбі, праці, у відношенні з зовнішнім світом і з самим собою [6, с. 215]. Гегель вважає, що жінки не здатні виконувати важливі політико-державні функції. Якщо жінки знаходяться на чолі уряду, держава знаходиться у небезпеці, оскільки вони діють не згідно з вимогами всезагального, а виходячи із випадкової прихильності або погляду.

Перевага чоловіка над жінкою полягає і в тому, що чоловік володіє більшим інтелектуальним потенціалом. Жінки отримують знання більше з життя, в галузі мислення жінки не досягають великих успіхів. Жодна жінка не створила великих творів мистецтва. Жінки можуть бути освіченими, але для вищих наук, філософії та деяких творів мистецтва, які вимагають всезагального, вони не створені. Жінки можуть володіти уявленням, смаком, вишуканістю, але ідеальним вони не володіють [6, с. 216].

Добре зрозуміло, що симпатія Гегеля на боці чоловіків, у зв'язку з цим він зауважує, що у сім'ї провідну роль відіграє чоловік. Філософ покладає на чоловіка велику відповідальність, яка полягає у здобутті засобів для існування сім'ї, піклуванні, задоволенні її потреб, йому ж належить право розпоряджатися й управляти сімейним майном. Але оскільки майно є загальною власністю, кожен член сім'ї володіє правом на її користування. Чоловік не повинен володіти більшою значимістю, ніж його дружина [6, с. 218].

Замислюючись над проблемою розірвання шлюбу, Гегель вважав, що якщо між чоловіком та дружиною постійно виникають конфлікти і непорозуміння, то в кінцевому результаті це призводить до ненависті та антипатії, тоді в такій ситуації розлучення як юридично-правовий акт вступає в свою силу. Але держава і законодавство повинні всіма засобами перешкоджати розлученню. Гегель звертає увагу на морально-етичну сторону розлучення. Якщо любов переноситься на іншу жінку, то це не що інше, як помилка любові, і розплатою за неї будуть докори сумління [12, с. 112]. Гегель виступає за справедливість та законність у разі розлучення або смерті чоловіка, у таких випадках необхідний соціально-правовий захист жінки [6, с. 218].

Якщо в сім'ї виникає ворожість та сварки, особливо щодо спадщини, ця проблема має вирішуватися законом та правом. Після смерті батьків на володіння їх майном та спадщиною своє право заявляють родичі, але серед них виникають суперечності, які стають приводом для зневаги, підлих зусиль, свавілля та хитрощів, що дає привід для задоволення пихи, гонору, деспотизму [6, с. 223]. Гегель звертає увагу, що в результаті хитрощів спадкоємцем може стати індивід самої низької поведінки. Ця проблема є актуальною і в наш час, коли після смерті батьків або їх розлучення настає етап боротьби за спадщину.

Як зазначалося раніше, функціонування та розвиток сімейних відносин Гегель тісно пов'язував з громадянським суспільством. На його глибоке переконання, кожний індивід об'єктивно, незалежно від його волі тісно пов'язаний з суспільством. У цьому взаємозв'язку громадянське суспільство повинно захищати свого члена, відстоювати його право, а індивід своєю чергою зобов'язаний дотримуватися усіх його вимог. У результаті цього зв'язку громадянське суспільство зобов'язало і має право наглядати за вихованням дітей і впливати на ті

сім'ї, де існує свавілля батьків над дітьми [6, с. 269]. Гегель вважав, що суспільство має право встановлювати опіку над тими, хто у своєму марнотратстві ставить своїх дітей у важкій матеріальний та морально-психологічний стан та навіть голод. Мислитель вважає, що якщо громадянин є членом суспільства, він має право вимагати від нього засоби для існування, але суспільство має право захищати його від нього самого.

Висновки. Слід підкреслити, що ці положення німецького філософа й нині є актуальними для нашого суспільства. У «Філософії права» Гегель глибоко і всебічно розкриває діалектику розвитку та взаємозв'язку економічних, політичних, соціально-правових, морально-етичних та релігійних чинників в розвитку суспільства та держави. Значну увагу мислитель зосереджує на місці та ролі сім'ї, шлюбу та сімейних відносинах, їх впливу на всі сфери розвитку громадянського суспільства та держави.

Сім'я в розумінні Гегеля є важливим чинником та ядром існування суспільства та держави, важливою функцією якої є духовна, моральна, патріотична, культурно-естетична та виховна.

Значна увага приділяється шлюбові, який повинен базуватися на почуттях любові, взаєморозумінні та взаємозв'язку, підтримуватися громадою та церквою. Гегель переконаний, що держава та громадянське суспільство зацікавлені в функціонуванні та розвитку таких сімей, існування яких базується на високій духовності, християнських чеснотах, повазі до права та нормативно-правових приписів.

Також філософ акцентує увагу на відповідальності сім'ї щодо виховання дітей, прищепленні їм кращих духовних, морально-правових, патріотичних якостей як громадянам та захисникам своєї держави.

Акцентуючи увагу на діалектичному взаємозв'язку батьків і дітей, філософ закликає дітей поважати та опікуватися батьками. Аналізуючи соціальну, економічну та політико-правову роль чоловіка та жінки, симпатії філософа виявляються на боці чоловіка. Гегеля глибоко хвилювала проблема розірвання шлюбу, в результаті якого жінка та діти можуть бути позбавлені правового захисту.

Таким чином, творче осмислення «Філософії права» Гегеля в європейській філософсько-правовій думці є актуальним і в наш складний, бурхливий час, наповнений суперечностями та конфліктами. Праця, створена 200 років тому, не втратила своєї соціальної цінності і сьогодні.

Література:

1. Сімейне право : підручник за заг. ред. В.А. Кройтора та В.Ю. Євко. Харків : ХНУВС. 2016. 512 с.
2. Антонян Ю.М. Психология преступника и расследование преступлений. Москва, Юрист. 1996. 336 с.
3. Шлюб. Діти. Розлучення. Поділ майна та інші відповідні питання. Законодавство. Судова практика. Зразки документів. Упоряд.: С.Г. Туманов. Харків, 2020. 336 с.
4. Собко Г.М. Психічне насильство і кримінологічні та кримінально-правові засади протидії : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 484 с.
5. Ліврага Х. Плисти проти течії. Філософські роздуми. Київ. 2015. 298 с.
6. Гегель Г.В.Ф. Філософія права / Г.В.Ф. Гегель; пер. с нем.; ред. и сост. Д.А. Керимов и В.С. Нерсесянц. Москва, Мысль. 1990. 534 с.
7. Нерсесянц В.С. «Філософія права»: история и современность // Гегель Г. В. Ф. Філософія права. Пер. с нем. : Ред. и.

- сост. Д.А. Керимов и В.С. Нерсесянц; Авт. вступ. ст. и примеч. В.С. Нерсесянц. Москва, Мысль, 1990. С. 3–43.
8. Гегель. Энциклопедия философских наук. Философия духа. Отв. ред. Е.П. Ситковский. Ред. коллегия: Б.М. Кадров и др. Москва, Мысль. Т. 3. 1977. 471 с.
 9. Гулыга А.В. Гегель. Москва, Молодая гвардия. 1970. 272 с.
 10. Гегель. Народная религия и христианство. Работы разных лет. М. 1972. Т.1. 668 с.
 11. Гегель Г. Философская пропедевтика. Работы разных лет в 2-х томах. Москва, 1973. 630 с.
 12. Гегель. Философия религии. В 2-х томах. Москва, 1975. Т. 1. 532 с.

Parasiuk M. The problem of family and family relations in Hegel's "Philosophy of Law" (up to 190 years from the date of death)

Summary. The problem of family and family relations and their role in the socio-legal, ethical-religious and spiritual development of civil society and the state are considered.

The article focuses on the role and place of the family in the formation of spirituality and high moral and Christian virtues. It is established that in his theoretical works Hegel deeply and comprehensively revealed the dialectic of relationships and existing contradictions in society and their impact on the development and existence of the family.

The article shows the role of marriage and love as important factors and determinants of a morally healthy family. The German philosopher did not miss the problem of the relationship between parents and children, emphasizing the ethical, moral, legal, spiritual and religious-Christian virtues and their role in strengthening social relations and the progressive development of the state.

In this aspect, the thinker pays special attention to the upbringing of children, instilling in them the ideas of patriotism, spirituality, morality, Christian virtues. The article gives examples of problems that exist in modern Ukrainian families, which are extremely relevant today.

The article examines the problem of family and family relations in the "Philosophy of Law" by the famous German thinker G.V.F. Hegel (1770-1831). This work entered the history of philosophical and legal thought as one of the most famous. The ideas formulated in this work have not lost their relevance in our time. In his work, Hegel considers the family as a complex socio-legal, spiritual and moral-psychological phenomenon that plays an important role in all spheres of development and existence of society and the state. Hegel was one of the first thinkers to discover deeply and comprehensively the complex dialectic of the development of the family, society and the state. The family, Hegel argued, must be built on the principles of the Christian religion, morals, respect and love. Society and the state must be interested in creating a strong family that will function actively and be an important factor in its progressive development.

In his work, Hegel reveals the complex dialectic of the relationship between parents and children. He emphasizes that the important function and responsibility of the family is not only the birth of children, but also their upbringing. In this aspect, parents are responsible to society and the state.

Addressing the youth, the German philosopher urges them to remember the respect and esteem of their parents. Hegel analyzes the social status and position of men and women in it. Hegel advocates equality, equal rights and responsibilities between men and women.

Among the problems that worried Hegel was the problem of divorce. He was an active opponent of divorce, but if this process still takes place, women and children have the right to social and legal protection.

Hegel emphasizes the education of all citizens of the state, and especially in the family, respect for it, the existing law and morals, patriotism, readiness to defend its independence. "Philosophy of Law" is a work that has not lost its scientific value and is relevant today.

Key words: society, state, law, law, morality, divorce, property, spirituality, religion.